

Repliker och kommentarer

I den här avdelningen välkomnas kommentarer till tidigare bidrag och korta inlägg med ekonomisk politisk anknytning

JOHAN TORSTENSSON

Handelsteorier och Sveriges utrikeshandelsberoende*

Att Sverige är en liten öppen ekonomi med stort utrikeshandelsberoende är väl knappast en nyhet för läsare av *Ekonomisk Debatt*. Det är därför inte förvånande att en speciell bilaga till Långtidsutredningen ägnas åt att diskutera världshandel och handelspolitik i omvärlden och de krav detta ställer på Sverige (Kommerskollegium [1987]. Eva Christina Horwitz artikel i *Ekonomisk Debatt* nr 6/87 baseras på denna studie (Horwitz [1987]).

Jag vill med denna kommentar komplettera Horwitz och Kommerskollegiums resonemang på viktiga punkter. Min kommentar utgår i hög grad från utvecklingen av teorierna för internationell handel, för att på så sätt ge en teoretisk bakgrund till Horwitz mer empiriskt inriktade artikel. I motsats till henne framhåller jag de teoretiska modellernas styrka. Vidare menar jag att en stor brist med den av Kommerskollegium använda modellen är att den inte kan förklara den intraindustriella handeln, dvs samtidigt export och import av produkter inom samma varugrupp. Med utgångspunkt i utrikeshandelsteorin argumenterar jag också för utbildningens och den tekniska utvecklingens betydelse för vår levnadsstandard.

Fil kand JOHAN TORSTENSSON är doktorand vid Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

VEMOD

I Kommerskollegiums studie används en ekonometrisk allmänjämviktsmodell, VEMOD, som utarbetats vid Handelshögskolan i Bergen. VEMOD byggs upp kring vedertagen neoklassisk utrikeshandelsteori och kallas av upphovsmännen för en Ricardo-Heckscher-Ohlin-Jonesmodell. I modellen finns flera produktionsfaktorer. Arbetskraften delas in i två grupper, högutbildad och lågutbildad. Kapitalet är på kort sikt sektorspecifikt. På längre sikt blir kapitalet rörligt genom nyinvesteringar. Modellen beskriver en ekonomi med sex varor, varav fem handlas internationellt. De varor som handlas internationellt är kunskapsintensiva, kapitalintensiva och arbetsintensiva varor samt råvaror och energi.

Så långt är framställningen i Horwitz artikel tämligen klar. Vad som däremot, åtminstone för läsare som inte har tillgång till ursprungsmodellen, framstår som oklart är vad som egentligen bestämmer handelsmönstret. Det förefaller som om det vore en handel bestämd av skillnader i faktortillgångar: "Handel framstår som ett sätt att utjämna skillnader i länders faktortillgångar" (Kommerskollegium [1987] s 11). I så fall borde vi ha haft ett antagande om lika produktionsteknologi i

* Jag tackar Gote Hansson för värdefulla synpunkter.

alla länder. I utredningen hittar vi dock, efter att det klargjorts att det är komparativa fördelar som styr handeln: "De komparativa fördelarna bestäms i sin tur av skillnader mellan regioner i faktortillgångar, teknologi och tillgång på sektors-specifika resurser" (Kommerskollegium [1987] s 17). Det är därför oklart om modellen bygger på renodlad faktorproportionsteori, eller om det i modellen också finns utrymme för teknologigapshandel.

Givetvis kommer också den förda handelspolitiken att påverka handelsmönstret. Att "trade policy matters" som Horwitz skriver, är ingen nyhet i och med VEMOD-modellen! Inte heller att produktionen i alla branscher påverkas av handelspolitiska åtgärder. Just den stora vikt som läggs vid allmänjämviktsaspekter är kanske den etablerade utrikeshandelsteorins allra största styrka. Att också exportsektorer påverkas, om vi t ex inför en tull på en importvara, framgår av varje elementär lärobok i internationell ekonomi.

I modellen antas vidare att varorna i en varugrupp är perfekta substitut i konsumtionen. Modellen behandlar endast nettohandel, dvs den utesluter den intraindustriella handeln, något som jag återkommer till. Utifrån denna modell tecknas effekterna på Sverige av tre handelspolitiska scenarior samtidigt som försök görs att beräkna den framtida faktortillgången för olika ländergrupper. Om handelspolitiken är oförändrad kommer Sverige enligt modellen att specialisera sig på produktion av kapitalintensiva varor och bli nettoimportör av kunskaps- och arbetsintensiva varor. En ökning av handelshindren leder till ökad specialisering mot produktion av arbetsintensiva varor på bekostnad av produktionen av kunskapsintensiva produkter. Vid en handelsliberalisering kommer specialiseringen i Sverige att gå betydligt längre i riktning mot produktion av kunskapsintensiva varor.

Handelsteori och ekonomiska modeller

Ämnet internationell ekonomi delas ofta in i två delar, internationell makroteori och utrikeshandelsteori. Jag delar Horwitz uppfattning att de stabiliseringspolitiska frågorna överbetonas i den ekono-

misk-politiska debatten på bekostnad av frågor som rör den nationella och internationella resursallokeringen. Däremot kan jag inte instämma i hennes kritik av utrikeshandelsteorins modeller och av deras användbarhet. Vi är överens så långt som att det är nödvändigt att använda modeller vid studiet av olika samhällsfenomen, i synnerhet ekonomiska, eftersom verkligheten är alltför komplex för att kunna överblickas utan förenklingar. Utrikeshandelsteorin har länge kännetecknats av ett utpräglat modelltänkande. Under 1900-talet har nationalekonomin i allmänhet och kanske handelsteorin i synnerhet blivit alltmer formaliserad och användningen av matematik har ökat betydligt. Enligt min uppfattning är denna utveckling dock i stort sett positiv. Formaliseringen betyder definitivt inte att handelsteorins relevans för empiriska problem har minskat utan snarare tvärtom. I den neoklassiska handelsteorin finns åtminstone fyra centrala teoretiska satser som alla har en betydande empirisk relevans. Jag avser då Heckscher-Ohlin-teoremet, faktorprisutjämnningsteoremet, Rybczynskis teorem samt Stolper-Samuelson-teoremet.

När Horwitz skriver att det utvecklas utrikeshandelsmodeller vilka kan användas som bakgrund till handelspolitiska ställningstaganden, så menar hon ekonomiska allmänjämviktsmodeller. Det är viktigt att skilja på teoretiskt analytiska och ekonomiska modeller. Visserligen kan endast ekonomiska modeller ge kvantitativa resultat, men det behöver inte innebära att de är att föredra framför teoretiska modeller som "bara" ger kvalitativa resultat. Tyvärr har många beslutsfattare, liksom massmedia, en viss förkärlek för modeller som ger resultat med bedräglig exakthet, där resultatet av olika åtgärder helst åskådliggörs i form av procentsatser, angivna med en eller flera decimaler.

Handelsteorins utveckling

Den grundläggande frågan inom utrikeshandelsteorin är varför länder överhuvudtaget handlar med varandra, dvs vad bestämmer handelsmönstret? Ända se-

dan 1800-talet har denna fråga besvarats av teorin om komparativa fördelar, vars upphovsman var David Ricardo. Denna går ut på att om länder har olika alternativkostnader vid framställningen av olika varor, så kommer handel att uppstå och också ge samhällsekonomiska vinster. I den klassiska teorin uppstår skillnader i alternativkostnader, eftersom produktionsförutsättningarna är olika i olika länder, dvs länderna har olika produktions-teknologier.

Den moderna neoklassiska teorin byggs upp kring en värld där alla länder har tillgång till samma produktionsteknologi, men där alternativkostnaderna ändå skiljer sig åt genom att olika länder har olika faktortillgångar. Heckscher-Ohlinteoremet, som bygger på en modell med två länder och två produktionsfaktorer (en 2×2 modell), säger att ett land kommer att exportera de varor som i produktionen är intensiva i användningen av den produktionsfaktor som landet har gott om, och importera varor som i produktionen är intensiva i användningen av landets knappa faktor. Under en tid var Heckscher-Ohlinteoremet obesträtt som förklaringsmodell till internationell handel. Empiriska studier under 1950-talet tycktes emellertid inte ge stöd för teoremet. Leontiefs berömda studie av USAs handel visade tvärtom att USA, som var det land med den rikligaste tillgången till kapital i världen, exporterade arbetsintensiva och importerade kapitalintensiva produkter.

I de försök som gjordes att förklara Leontief-paradoxen växte nya teoribildningar fram. De teorier som tycks få empiriskt stöd betonar alla faktorer som humankapital, yrkesutbildad arbetskraft, FoU, andelen teknisk och vetenskaplig personal etc tillsammans med de ursprungliga produktionsfaktorerna arbete och kapital som bestämmande för den internationella handeln.

Betyder detta att Heckscher-Ohlinteoremet är oriktigt? Nej, inte alls. Teoremet kan i princip generaliseras till en situation med tre eller flera produktionsfaktorer, varför också utbildad arbetskraft kan inkluderas i Heckscher-Ohlinteorin (Ethier [1984] s 173-177). En vari-

ant är att inkludera humankapital i den sammanlagda kapitalmängden.¹ Empiriska undersökningar har gett starkt stöd för båda dessa utvidgade Heckscher-Ohlin-modeller (Deardorff [1984] s 483-484). Handelsmönstret när det gäller nettohandeln tycks alltså kunna förklaras av en utvidgad Heckscher-Ohlin-teori, där humankapital och/eller utbildad arbetskraft inkluderas bland produktionsfaktorerna.

En sak har dock Heckscher-Ohlinteorin svårt att förklara. Enligt denna teori borde handeln vara mest omfattande mellan länder som skiljer sig åt betydligt vad gäller faktortillgångar. En mycket stor del av världshandeln försiggår dock mellan länder med likartad faktoruppsättning. Dessutom tycks det, tvärtom vad Heckscher-Ohlin-teorin förutspår, som om en hel del av den internationella handeln består av samtidig export och import av likartade produkter inom samma varugrupp eller bransch, sk intraindustriell handel.

Måste vi då använda andra teorier än Heckscher-Ohlin-teorin för att förklara den dubbelriktade handeln? Ja och nej! Vi kan ge två skäl till vårt nej. För det första, den statistiskt registrerade dubbelriktade handeln kan bero på olämplig varugruppsindelning. Det säger sig självt att om vi helt slumpmässigt delar in varor i varugrupper så att både arbets- och kapitalintensiva varor finns i en och samma varugrupp, så kan vi inte kalla den dubbelriktade handeln för intraindustriell. Min bedömning är att en del av den i empiriska undersökningar fastställda intraindustriella handeln faktiskt beror på att vårt system för indelning i varugrupper, t ex i SITC, inte stämmer med teorins definition av varugrupper.

För det andra, det finns intraindustriell handel som förklaras av just skillnader i faktortillgångar, vad David Greenaway och Chris Millner kallar neo-Heckscher-

¹ Ett alternativ är också att tillåta skillnader i produktionsteknologi inom ramen för en Heckscher-Ohlin-modell, vilket görs av Hamilton och Soderström [1981] s 425-457, i en intressant och originell artikel. Teknologiska skillnader endogeniseras och förklaras i modellen av faktorproportionsteori, där "teknologi" blir ett halvfabrikat som produceras med en kapitalintensiv produktionsteknik.

Ohlin-teorier (Falvey [1981] s 495-511 samt Greenaway och Milner [1986] s 8-11). Vi utgår ifrån att de producerade varorna inte langre, som i den traditionella teorin, är homogena utan att det finns olika kvalitéer, dvs de är vad man brukar kalla vertikalt differentierade. Anta vidare att produkter med hög kvalitet produceras med en högre kapitalintensitet, t ex vad avser humankapital, än lågkvalitativa produkter, ett ganska rimligt antagande. Slutligen så antar vi att när folks inkomster stiger så efterfrågar de allt bättre kvalitet, samt att inkomstfördelningen inte är helt jämn i något land. Modellen tillåter också att olika människor med samma inkomst väljer olika kvalitéer. Om det i två länder som har skilda faktortillgångar finns en efterfrågan på både låg- och högkvalitativa produkter så kommer intraindustriell handel att uppstå och kunna förklaras av Heckscher-Ohlin-teorin.

Fortfarande har vi dock inte kunnat förklara den omfattande handeln mellan länder med likartade faktortillgångar, som i betydande utsträckning är av intraindustriell karaktär. Vi får då gå över från faktorproportionsteorier till de olika teorierna för intraindustriell handel. Enligt dessa teorier uppstår intraindustriell handel som ett resultat av kombinationen produktspecifika stordriftsfördelar i produktionen och konsumenternas efterfrågan på variation i konsumtionen. Teorierna bygger på s k horisontell produktdifferentiering, dvs det finns inga egentliga kvalitetsskillnader mellan produkterna i en varugrupp.

I en situation utan handel skulle en avvägning behöva göras mellan variation i konsumtionen och effektivitet i produktionen. Genom internationell handel ökar antalet produktvarianter samtidigt som produktionskostnaderna kan falla genom utnyttjandet av stordriftsfördelar. Konsumenternas nytta ökar, eftersom antalet varianter att konsumera ökar (Krugman [1980] s 950-959 samt Dixit och Norman [1980] s 281-283). Nyttan kan också öka genom att en enskild konsument kan finna en variant som ligger närmare hans/hennes ideala produkt (Lancaster [1980] s 151-175).

Hur kan vi då sammanfatta den korta genomgång vi gjort av nutida teoretisk och empirisk forskning? Något impressionistiskt kan vi säga så här. Det tycks som om handelsmönstret när det gäller den interindustriella handeln kan förklaras av en utvidgad Heckscher-Ohlin-teori, som bygger på minst tre produktionsfaktorer. En stor del av världshandeln är dock av intraindustriell karaktär. Visserligen kan en del av denna också förklaras av Heckscher-Ohlin-teorin, men det finns också ett betydande utrymme för teorier som betonar produktdifferentiering och stordriftsfördelar, speciellt i handeln mellan länder som har höga per capita-inkomster och likartade faktortillgångar. Det tycks också finnas en enighet bland forskare inom området att det ännu saknas en teori som kan förklara all handel.² Vi behöver därför fortfarande flera teorier för att kunna förklara världshandeln, även om vi håller oss till handeln i bearbetade varor.

Implikationer för den ekonomiska politiken

Jag återknyter nu till Eva Christina Horwitz artikel. Jag menar att man av ovanstående resonemang kan sluta sig till en sak. När det gäller en utredning som direkt kan påverka den förda ekonomiska politiken så är det olämpligt att utgå från en modell som endast kan ge oss en partiell förklaring till Sveriges roll i den internationella arbetsfördelningen. Utredningen nämner mycket kortfattat, och Horwitz artikel inte alls, att den intraindustriella handeln inte kan förklaras av modellen. Eftersom denna kan beräknas omfatta uppemot hälften av Sveriges totala handel så tvivlar jag på att man kan dra speciellt många relevanta slutsatser från VEMOD-modellen.³ Som framgick

² Ett intressant försök att integrera olika teorier i en modell har gjorts av Markusen [1986] s 1002-1011. Han kombinerar skillnader i faktortillgångar och icke-homotetiska preferenser med stordriftsfördelar och produktdifferentiering. I modellen försöker han att inte bara förklara handelsmönstret utan också handelsvolymen mellan olika regioner.

³ Petersson [1987] beskriver hur Sveriges intraindustriella handel ökar från nastan ingenting 1871 till omkring hälften av den totala handeln 1980.

ovan skulle enligt denna även små förändringar i handelspolitiken leda till mycket stora svängningar i svensk produktion och internationell specialisering. Dessa effekter skulle troligen inte uppstå i en mer realistisk modell som också tar den intraindustriella handeln i beaktande.

Flera undersökningar pekar på att svensk handel med länder på lägre industriell utvecklingsnivå, dvs länder med faktortillgångar som skiljer sig markant från Sveriges, tämligen väl kan förklaras av en utvidgad faktorproportionsteori. Detta stämmer väl med den internationella forskningen. Det tycks som om det är kapitaltillgången, och i ännu högre grad tillgången till humankapital, som ger Sverige komparativa fördelar i handeln med dessa länder (Torstensson [1986] s 45-48). Det är däremot tvivelaktigt om särskilt mycket av den svenska handeln med andra OECD-länder kan förklaras av Heckscher-Ohlin-teorin. Snarare är det här fråga om intraindustriell handel samt interindustriell handel orsakad av betydande stordriftsfördelar i produktionen, där länder med ungefär samma komparativa kostnader skaffar sig olika nischer inom vilka man blir specialister.

Därmed blir kraven på flexibilitet och anpassningsförmåga i ekonomin inte alls så stora som i VEMOD-modellen. Förmodligen skulle ingen ekonomi klara så stora svängningar i produktionen som VEMOD-modellen ger. Jag vill därmed inte ha sagt att flexibilitet i ekonomin inte är viktig utan bara att omställningen av produktionen som tur är inte kommer att bli så kraftig som det förutspås i utredningen och i Horwitz artikel.

Slutligen vill jag diskutera utbildning, forskning och tekniska framsteg. Jag vet inte om det är Horwitz avsikt, men när man läser hennes artikel får man uppfattningen att satsning på humankapital och forskning inte är så betydelsefull som man tidigare har trott. Att näringspolitiska medel, så länge externa effekter inte är inblandade, bör vara neutrala mot enskilda företag och branscher är en sak. Det är dock inte detsamma som att staten inte bör göra omfattande satsningar på utbildning och forskning. Med risk att slå in öppna dörrar kommer jag att avsluta min

diskussion med att redogöra för implikationerna av faktorprisutjämningssteomet, en av de centrala satserna i modern utrikeshandelsteori.

I en 2x2-modell av Heckscher-Ohlin-typ kommer, under förutsättning att alla länder har tillgång till samma produktionsteknologi och om vi har ofullständig specialisering, faktorpriserna att utjämnas mellan olika länder. Givetvis gäller detta endast om vi inte har några handels hinder. Även vissa andra antaganden måste vara uppfyllda. Men, säger någon, den värld vi lever i kännetecknas ju inte precis av någon jämlikhet i den internationella fördelningen av välfärd. Stämmer då verkligen faktorprisutjämningssteomet? Inga invändningar kan riktas mot logiken i teomet. Alltså måste vi studera antagandena bakom den. Först bör det dock påpekas att utjämnade faktorersättningar inte är detsamma som utjämnade inkomster. Det land som har större tillgång till kapital kommer att ha högre per capita inkomster än andra även vid utjämnade faktorpriser. Men även när det gäller lönenivån är skillnaderna mycket stora mellan olika regioner. En förklaring är att världsekonomin inte kännetecknas av frihandel. En annan och troligen viktigare förklaring är att alla länder inte har tillgång till samma produktionsteknologi. Länder med en överlägsen produktionsteknologi kan då ha högre löner än andra länder.

En i princip likvärdig förklaring är att utvidga Heckscher-Ohlin-teorin till att omfatta också humankapital. Om vi har tre produktionsfaktorer som i den utvidgade Heckscher-Ohlin-teorin kommer troligen fortfarande en utjämning av faktorpriserna till stånd, alltså även när det gäller ersättningen till humankapitalet (Ethier [1984] s 162-163). Lönen är nu beroende både av ersättningen till utbildad arbetskraft och till humankapitalet, varför lönenivån även efter faktorprisutjämning kan vara högre i länder med riklig tillgång till humankapital.

Alltså, under frihandel är enda möjligheten att ha högre löner än i omvärlden att ha en överlägsen produktionsteknologi och/eller god tillgång till humankapital. Vad detta implicerar när det gäller

vikten av att satsa på utbildning och forskning för att kunna hålla lönenivån uppe i Sverige har läsaren säkert redan räknat ut.

Referenser

- Deardorff, A, [1984], "Testing Trade Theories and Predicting Trade Flows" i Jones R, & Kenen, P, (eds), *Handbook of International Economics*, Vol 1. North-Holland, Amsterdam.
- Dixit, A, & Norman, V, [1980], *Theory of International Trade*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ethier, W J, [1984], "Higher Dimensional Issues in Trade Theory" i Jones, R, och Kenen, P, *Handbook of International Economics*, Vol 1. North-Holland, Amsterdam.
- Falvey, R E, [1981], "Commercial Policy and Intra-Industry Trade". *Journal of International Economics*, Vol 11.
- Greenaway, D, & Milner, C, [1986], *The Economics of Intra-Industry Trade*. Basil Blackwell, Oxford.
- Hamilton, C, & Soderström, H Tson, [1981], "Technology and International Trade: a Heckscher-Ohlin Approach", i Grassman, S, & Lundberg, E, (eds), *The World Economic Order: Past and Prospects* MacMillan, London.
- Horwitz, E C, [1987], "Handelspolitik och tillväxt". *Ekonomisk Debatt*, Årg 15, nr 6.
- Kommerskollegium, [1987], *Omvärld i omvandling*. Bilaga 11 till LU 87, Stockholm.
- Krugman, P, [1980], "Scale Economies, Product Differentiation and the Pattern of Trade". *American Economic Review*, Vol 70.
- Lancaster, K, [1980], "Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition". *Journal of International Economics*, Vol 10.
- Markusen, J R, [1986], "Explaining the Volume of Trade: An Eclectic Approach". *American Economic Review*, Vol 76.
- Petersson, L, [1987], "Growth and Determinants of Intraindustry Trade in Sweden, 1871-1980", i Andersson, J O, *Nordic Studies on Intra-Industry Trade*. Åbo Academy Press, Åbo.
- Torstensson, J, [1986], *En analys av svensk utrikeshandel 1983*. Stencil, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.